

Франц Кафка

Перетворення

Харків
«ФОЛІО»
2024

ВИРОК

Це трапилося чудового весняного недільного ранку. Георг Бендемманн, юний комерсант, сидів у своїй кімнаті на другому поверсі одного з тих низьких недовговічних будинків, які відрізнялися один від одного лише висотою та кольором і тяглися довгою вервечкою уздовж берега річки. Він щойно завершив писати листа до друга своєї юності, який мешкав зараз за кордоном, повільно, ніби бавлячись, заклеїв конверт, сперся ліктем на письмовий стіл і подивився з вікна на річку, на міст і на пагорби протилежного берега, вкриті немічною зеленню.

Він думав про те, як цей друг, незадоволений своєю кар'єрою на батьківщині, багато років тому виїхав до Росії, фактично втік. Тепер він мав свою справу у Петербурзі, і це спершу давало непогані прибутки, але потім рух зупинився, на що друг скаржився під час своїх візитів додому, останні, щоправда, траплялися дедалі рідше. І тепер він виснажливо і безрезультатно працював на чужині, чужинської форми борода прикривала його знайоме з дитинства обличчя, жовтавий колір його обличчя натякав на хворобу, яка неминуче розвинеться. Друг розповідав, що не має зв'язку з місцевою колонією своїх земляків, але

мало буває і у товаристві тамтешніх мешканців, тож уже майже напевно приречений на холостяцьке життя.

Що можна написати такому чоловікові, який явно прорахувався, якому можна поспівчувати, але неможливо нічим допомогти. Ймовірно, варто порадити йому повернутися додому і спробувати налагодити життя тут, серед колишніх друзів — адже для цього немає жодних перешкод — та і, зрештою, тут він міг би розраховувати на дружню допомогу. Але це би означало тільки пом'якшене, але від того ще більш болюче визнання марними усіх його дотеперішніх спроб і пораду покинути все це, повернутися назавжди і дати всім кидати на себе здивовані погляди, бо лише друзі зрозуміють його, і йому доведеться відчутти себе постарілою дитиною, яка може тепер хіба що слухатися своїх більш успішних друзів, які залишилися вдома і нікуди не їздили. Але хіба існували якісь гарантії того, що з усіх цих прикрощів, які доведеться йому заподіяти, буде якась користь? Можливо, не вдасться навіть повернути його додому, адже він сам зізнався, що більше не розуміє порядків, які панують на його батьківщині, і попри все так і залишиться на чужині, ображений на такі поради і ще більше віддалений від друзів. Але якби він і справді послухався, а потім, ясна річ, випадково, а не через погані наміри, — відчув лише приниження, не порозумівся би з колишніми друзями і не зміг би дати собі раду без них, страждав би від сорому і врешті-решт опинився взагалі без батьківщини і друзів, то хіба не було би краще для нього таки залишатися на чужині, як і раніше? Хіба за таких умов можна сподіватися, що тут він справді досягне якогось покращення?

Враховуючи вищенаведене неможливо було взагалі уявити собі якийсь відповідне письмове звертання до нього, яке без сорому могло би бути скероване навіть до найвіддаленіших приятелів, ясна річ, якщо взагалі вдасться втримати епістолярний контакт. Друг ось уже три роки не приїздив на батьківщину і пояснював це непевністю політичної ситуації в Росії, через що навіть коротка відсутність дрібного комерсанта була би недо-

речною, тоді як сотні тисяч росіян спокійно їздять собі по світу. А тим часом для самого Георга за ці три роки багато що змінилося. Про смерть його матері близько двох років тому, відколи Георг замешкав разом зі своїм батьком, друг ще довідався і надіслав свої співчуття у листі, висловивши їх надзвичайно сухо. Пояснити це можна було хіба що неможливістю уявити собі скорботу з приводу такої події на чужині. Відтоді Георг і у фінансові справи змушений був втручатися значно активніше. Можливо, за життя матері батько вважав, що лише він здатен вирішувати ділові питання, і не давав синові проявити себе, може, від моменту смерті матері батько просто став стриманішим, хоча і продовжував працювати у фірмі, а можливо, — точніше, навіть дуже ймовірно, що зіграли роль щасливі випадковості, у кожному разі протягом цих двох років фірма дуже несподівано розвинулася, довелося удвічі збільшити кількість персоналу, а реалізація збільшилася у п'ять разів, і стало очевидно, що далі буде ще краще.

Але його друг про всі ці зміни не знав. Раніше, здається востаннє, у листі зі співчуттями з приводу смерті матері, друг намагався переконати Георга виїхати до Росії і детально писав про перспективи його імовірної діяльності у Петербурзі. Ті цифри були мізерними у порівнянні з масштабами, які справа Георга мала зараз. Але Георгові зовсім не хотілося писати другові про свої комерційні успіхи, а якби він зробив це зараз, заднім числом, то тим більше виглядав би дивно.

Тож Георг обмежувався у своїх листах лише описами дрібниць, які спливають у пам'яті спокійного недільного пообіддя. Він просто хотів залишити незмінним уявлення друга про батьківщину, адже за довгий час на чужині друг, мабуть, давно звикся саме з таким уявленням. Траплялося, що Георг тричі у трьох різних листах описував другові заручини якогось малознайомого чоловіка з такою ж малознайомою дівчиною, аж поки друг всупереч намірам Георга не починав цікавитися цією дивиною.

Георг писав другові про такого розряду події тим більш хоче, що ніяк не міг наважитися зізнатися про власні за-

ручини місяць тому з Фрідою Бранденфельд, дівчиною із заможної родини. З нареченою він часто розмовляв про свого друга і про їхнє дивне листування.

— Отже, він не приїде на наше весілля, — сказала вона. — Але ж я маю право познайомитися з усіма твоїми друзями.

— Я би не хотів турбувати його, — відповідав Георг. — Зрозумій мене правильно, він швидше за все приїде, у кожному разі я так думаю, але він почувався би змушеним до цієї поїздки, почувався би ображеним, мабуть, заздрив би мені, відчував незадоволення і нездатність якось позбутися цього незадоволення, і так і поїхав би назад із усіма цими відчуттями. Поїхав би самотнім — ти уявляєш, як це?

— Так, але чи не дізнається він про наше весілля від когось іншого?

— Цьому я, звичайно ж, не можу запобігти, але враховуючи його спосіб життя, навряд.

— Якщо у тебе є такі друзі, Георге, тобі взагалі не слід було заручатися.

— Так, це наша спільна провина, але я би не хотів зараз нічого міняти.

А коли вона, важко дихаючи після його поцілунків, таки промовляла: «Все ж таки мене це ображає», — він вирішував, що не буде нічого страшного у тому, щоб написати про все другові.

«Нехай сприймає мене таким, який я є, — говорив він собі. — Я не можу вирізати із себе того, ким став, не можу стати кимось, хто більше надавався би для дружби з ним».

І справді, у довгому листі, який він написав цього недільного пообіддя, Георг повідомляв другові про заручини такими словами: «А найкращу новину я зберіг на-самкінець. Я заручився із фройляйн Фрідою Бранденфельд, дівчиною із заможної сім'ї, яка приїхала сюди вже після того, як ти виїхав, і то вже доволі давно виїхав, тож навряд чи ти знаєш її. Ще трапиться нагода розповісти детальніше про мою наречену, а сьогодні достатньо тобі знати, що я дуже щасливий, а у наших із тобою стосунках помінялося лише те, що замість звичайного друга тепер ти

маєш щасливого друга. А крім того, моя наречена також стане твоєю подругою, вона передає тобі вітання і незабаром сама тобі напише, а це для такого самотника, як ти — немало. Я знаю, що різні перешкоди не дозволяють тобі приїхати, але, можливо, моє весілля стало би відповідною нагодою подолати ці перешкоди? Хоча, ясна річ, ти сам краще знаєш, як тобі вчинити, я ні на чому не наполягаю. Вирішуй, як тобі зручно».

Георг продовжував сидіти за письмовим столом і ще довго дивлявся у вікно, тримаючи у руці цього листа. Повз його вікно проходив знайомий і помахав йому з вулиці на знак привітання, але Георг відповів йому лише стриманою посмішкою. Його думки були деінде.

Врешті він запахнув листа до кишені і вийшов зі своєї кімнати, перетнув навкоси невеличкий коридор, що вів до кімнати батька, де Георг не був уже кілька місяців. У таких відвідинах рідко була необхідність, адже він постійно бачився із батьком на роботі, вони обідали одночасно, в тому ж ресторані, вечорами кожен розважався як сам собі хотів, але зазвичай обидва сиділи ще якийсь час із газетами у вітальні, якщо Георг не зустрічався із друзями або не відвідував свою наречену.

Георга вразило, якою темною була батькова кімната навіть такого сонячного ранку. Таку густу тінь відкидав, мабуть, мур, який височів по той бік вузького дворика. Батько сидів біля вікна у кутку, прикрашеному різноманітними предметами, які викликали спогади про матір, і читав газету, яку тримав перед очима трохи боком, намагаючись таким чином відкоригувати якусь проблему із зором. На столі стояли рештки сніданку, з якого було спожито небагато.

— О, це ти, Георге! — сказав батько і підхопився назустріч синові. Його важкий халат розкрився під час ходи і поли затріпотіли, мов на вітрі.

«Мій батько — все ще велетень», — подумки сказав собі Георг.

— Тут нестерпно темно, — сказав він у голос.

— Так, справді темно, — погодився батько.

— А ти ще й зачинив вікно?

— Мені так більше подобається.

— Надворі дуже тепло, — додав Георг, ніби навздогін уже сказаному раніше, і сів.

Батько прибрав посуд, поставивши його на креденс.

— Я взагалі-то лише хотів сказати тобі, — продовжив Георг, неуважно стежачи за рухами батька, — що я повідомив про свої заручини у Петербург, — він витяг із кишені кутик листа, а потім знову дав йому опуститися всередину.

— У Петербург? — запитав батько.

— Моєму другові, — сказав Георг і зазирнув батькові в очі.

«На роботі він зовсім інший, — подумав Георг. — А тут сидить прямо і схрещує руки на грудях».

— Так. Твоєму другові, — з притиском повторив батько.

— Ти ж знаєш, батьку, що я спершу хотів промовчати про свої заручини. З міркувань тактовності, і лише через це. Ти ж сам знаєш, що мій друг має непростий характер. Я сказав собі тоді, що він може довідатися від когось іншого про мої заручини, хоча це і малоімовірно, враховуючи його самітницький спосіб життя. Такому я не можу запобігти, але від мене він про це не довідається.

— А тепер ти передумав? — запитав батько, поклав велику газету на підвіконня, а на газету — окуляри, які прикрив долонею.

— Так, тепер я передумав. Я вирішив, що коли він мій добрий друг, то мої щасливі заручини повинні і для нього стати щастям. І тому я більше не зволікатиму з тим, щоб повідомити йому. Але перед тим, як відправити листа, я ще хотів сказати про це тобі.

— Георге, — сказав батько і розтягнув у посмішці беззубого рота. — Послухай! Ти прийшов із цим до мене, щоб порадитися. Це, безумовно, робить тобі честь. Але все це нічого не варте, навіть ще менше, ніж нічого, якщо ти зараз не скажеш мені всю правду. Я не хочу торкатися речей, які тут ні до чого. Відколи померла наша дорога матуся, сталося чимало неприємного. Можливо, і для цього настане час, і, можливо, навіть швидше, ніж ми думаємо. Дещо проходить повз мою увагу в роботі, і ніхто від мене

цього не приховує — а я і не збираюся робити вигляд, ніби це від мене приховують, — я вже не маю достатньо сили, моя пам'ять слабшає, я вже не можу встежити за всім. Так діється не тільки через речі об'єктивні, але і через смерть нашої коханої матері, яка виявилася для мене важчим випробуванням, ніж для тебе Але оскільки ми вже заговорили про цю справу, про цей лист, то я прошу тебе, Георг, не обманюй мене. Це дрібниця, не варта навіть одного подиху, тож, будь ласка, не обманюй мене. Цей друг у Петербурзі справді існує?

Георг в задумі підвівся.

— Не будемо чіпати моїх друзів. Тисяча друзів не замінять мені батька. Знаєш, що я подумав? Ти не достатньо себе бережеш. А вік уже вимагає свого. Я не впораюся без тебе на роботі, і ти добре це знаєш, але якщо робота шкодитиме твоєму здоров'ю, то я хоч завтра ліквідую фірму. Так більше тривати не може. Ми повинні змінити твій спосіб життя. Докорінно змінити. Ти сидиш тут, у темряві, а у вітальні тобі було би значно світліше. Ти лише куштуєш сніданок замість того, щоб належно попоїсти. Ні, батьку! Я покличу лікаря, і ми будемо ретельно дотримуватися його вказівок. Ми поміняємося кімнатами, ти переселишся до моєї, а я — сюди. Для тебе нічого не зміниться, усі меблі перенесуть. Але все це зачекає, тепер ляж у ліжко і полеж іще трохи, тобі необхідно відпочити. Ходімо, я допоможу тобі роздягнутися, побачиш, я це вмю. Чи, може, ти відразу підеш до моєї кімнати і ляжеш у моє ліжко. Так було б найкраще.

Георг стояв зовсім близько від свого батька, який опустив на груди голову з сивим волоссям, що стирчало в різні боки.

— Георге, — тихо промовив батько, не поворухнувшись.

Георг миттю став навколішки біля батька і зазирнув у зіниці його втомленого обличчя, які здавалися занадто велетенськими і пильно вдивлялися у вічі синові.

— У тебе немає ніякого друга у Петербурзі. Ти завжди любив жартувати і не стримувався навіть зі мною. Звідки візьметься у тебе друг аж там! Я ніколи в це не повірю.

— Тату, ну спробуй згадати, — сказав Георг, підвів батька з крісла і зняв із нього халат, бо старий уже ледь тримався на ногах. — Незабаром мине вже три роки відтоді, як мій друг приїздив до нас. Я пригадую, що тобі він не дуже подобався. Я щонайменше двічі приховував його присутність від тебе, поки він сидів у моїй кімнаті. Я цілком можу зрозуміти твою відразу до нього — він доволі своерідний чоловік. Але потім ви раптом порозумілися і непогано поспілкувалися одне з одним. Я тоді відчув себе таким гордим, що ти слухаєш його, киваєш і розпитуєш. Якщо ти добре подумаєш, то обов'язково згадаєш. Тоді він розповідав неймовірні історії про російську революцію. Наприклад, як він, перебуваючи у службових справах у Києві, бачив священика, який під час бунту вийшов на балкон, вирізав собі кривавого хреста на долоні, підняв цю долоню і промовляв до натовпу. Ти не раз потім переповідав цю історію.

Під час цієї розмови Георгові вдалося знову посадити батька в крісло і обережно зняти з нього вбрані на підштанники трикотажні штани та шкарпетки. Подивившись на не надто чисту білизну, він відчув докори сумління за те, що занедбав батька. Стежити за тим, щоб батько ходив у чистому, безперечно, було одним із його обов'язків. Вони з нареченою ще не розмовляли прямо про те, як виглядатиме життя батька після їхнього одруження, а просто мовчки погодилися, що старий залишиться у своєму помешканні. Але зараз син без найменших вагань вирішив, що забере батька до свого майбутнього дому. Якщо добре подумати, то навіть могло би виникнути відчуття, що турбота, яку там виявлятимуть до батька, буде уже дещо запізніла.

Він відніс батька на руках у ліжку. Коли уже майже біля самого ліжка зауважив, що батько у нього на руках бавиться ланцюжком його ж годинника, Георга охопило жахливе відчуття. Старого навіть не вдалося відразу покласти у ліжку, так міцно він тримався за ланцюжок.

Але щойно батько опинився у ліжку, все минулося. Він сам накрився і натягнув ковдру на плечі. У його погляді на Георга не було недоброчливості.

ЗМІСТ

Вирок. <i>Оповідання. Переклад Наталки Сняданко</i>	3
Перетворення. <i>Повість. Переклад Наталки Сняданко</i>	15
Голодомайстер. <i>Оповідання. Переклад Петра Тарашука</i>	65
Перше горе	65
Жіночка	67
Голодомайстер	74
Співачка Жозефіна, або Мишачий народ	82